Alexandru Mareş

CINE A TRADUS **ISTORIA LUI SCHINDER**?

1. Cu puțin timp în urmă, ocupându-ne de *Istoria lui Schinder*, povestire de proveniență orientală care a circulat în mediile culturale româneşti la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, ne-am pronunțat pentru traducerea ei din limba turcă. Încheierea noastră, întemeiată pe numeroasele turcisme existente în text, venea să confirme mențiunea din titlul unora dintre versiuni referitoare la sursa turcească a transpunerii româneşti, mențiune a cărei valoare probatorie nu fusese acceptată de unii autori. Anunțam tot atunci că vom încerca într-o contribuție ulterioară să soluționăm problemele datării şi localizării acestei traduceri[1]. Vechii promisiuni îi vom da curs în paginile de față.

2. Traducerea românească a povestirii s-a păstrat în zece copii manuscrise, provenind în exclusivitate din Moldova (cea mai veche din 1791, cea mai recentă din 1837)[2]. Examinarea raporturilor dintre aceste versiuni indică existența a două redacții: A (ante 1794; BAR, ms. rom. 1344) şi B (ante 1791; restul versiunilor). Redacția B cuprinde două ramuri: B' (numele *Schinder* nealterat)[3] şi B'' (varianta *Stinder*, cu palatalizarea lui *k*' în stadiul *t*'[4], particularitate proprie şi unor graiuri moldoveneşti)[5]. În lipsa cunoaşterii sursei turceşti sau a arhetipului traducerii româneşti, este dificil să stabilim prefacerile suferite de traducere pe parcursul difuzării ei. În linii mari, diferențele dintre cele două redacții pot fi sistematizate astfel: redacția A nu cunoaşte unele detalii narative prezente în redacția B, pe altele le relatează diferit, în general mai succint, şi prezintă, totodată, urmele unei uşoare „creştinări" a textului; redacția B suprimă, iar alteori înlocuieşte unele cuvinte de origine turcească şi cuprinde pe alocuri câteva inovații[6].

[1] Alexandru Mareş, *Din ce limbă s-a tradus* ***Istoria lui Schinder****?* în „Apulum", XLVIII, series HISTORIA & PATRIMONIUM, MMXI, p. 17–24.

[2] Mihai Moraru, Cătălina Velculescu, *Bibliografia analitică a cărților populare*, partea a II-a sub îngrijirea ştiințifică a lui I. C. Chițimia, Bucureşti, 1978, p. 368–372.

[3] BAR, ms. rom. 154, ms. rom. 1055, ms. rom. 1210, ms. rom. 1262, ms. rom. 2079.

[4] BAR, ms. rom. 1601, ms. rom. 1784, ms. rom. 2623, Biblioteca Națională II 24 (fost 4249).

[5] Vezi Ion Pătruț, *Velarele, labialele şi dentalele palatalizate*, în „Dacoromania", X, partea a II-a, 1943, p. 298–299 şi 302; *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză* (ALRR. Sinteză), Volumul I, coordonator Nicolae Saramandu, Bucureşti 2005, h. 36.

[6] Vezi articolul nostru, p. 19–21 şi 23.

LR, LXII, nr. 1, p. 65–69, Bucureşti, 2013

BDD-A447 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:44 UTC)

3. În versiunea din ms. rom. 1344 (redacţia A), care păstrează un mare număr de turcisme, ne-a reţinut atenţia o particularitate lingvistică nemaiîntâlnită până acum: locuţiunea adverbială de timp *într-aci ună vremi* „în vremea aceea”, atestată în cuprinsul provestirii de trei ori: „Iar într-aci ună vremi au vinit la vamă una sută corăbii cu marfă” (p. 330)[7], „Dar într-aci ună vremi era un împărat arăpăsc la apus” (p. 338) şi „Iată că într-aci ună vremi trecè un cărăvan di cili cazaclieşti” (p. 342). Această locuţiune adverbială, neînregistrată de istoriile şi dicţionarele limbii române, am mai întâlnit-o într-un text literar din secolul al XVIII-lea. Este vorba de *Cronica anonimă a Moldovei* (1661–1729), atribuită lui Alexandru Amiras[8], în cuprinsul căreia locuţiunea amintită apare de mai multe ori[9]: „şi într-acia ună vriame eşit-au ficiorul Radului vodă la divan” (p. 51), „s-au tâmplat într-acia ună vréme şi zorbale care au scos pe sultan Mustafa den scaunul împărăţii<i>” (p. 63), „într-acia ună vréme într-un cuvânt cu moscalii s-au potrivit amândoi domnii la un gând” (p. 67), „era să între în Ţara Ungurească într-acea ună vreme, pe la Horsova” (p. 87); cf. în acelaşi text şi locuţiunile adverbiale *într-această ună vreme* („şi într-această ună vréme, au luat liaşii şi cetatea Soroca”, p. 57; „Într-această ună vréme, au sosit şi Stanislav Leşcenschii, craiul leşăscu”, p. 72; „Iară împărăţiia într-aceasta ună vréme au mai dat şi altu ferman lui Mihai vodă”, p. 86; „Într-această ună vréme ungurii de pen pregiur... şădia pe la drumuri strămte”, p. 90) şi *pre acea ună vreme*, singura înregistrată în DLR, s.v. *unu, una*, pe baza unicului exemplu din această scriere („pre acia ună vréme rămâind turcii bătuţi, eşit-au oastea nemţască şi unguriască şi l-au lovit împreună, p. 91)[10].

În acelaşi text al *Cronicii anonime a Moldovei* se regăsesc o serie de cuvinte, în special turcisme, precum şi unele locuţiuni adverbiale şi conjuncţionale, întâlnite în cuprinsul *Istoriei lui Schinder*[11]:

[7] Trimiterile se fac la paginile textului publicat de Ion C. Chiţimia şi Dan Simonescu în *Cărţile populare în literatura românească*, vol. I, [Bucureşti], 1963, p. 327–346.

[8] I.G. Sbiera, *Mişcări culturale şi literare la românii din stânga Dunării în răstimpul de la 1504–1714,* Cernăuţi, 1897, p. 182–185; pentru alte argumente în sprijinul acestei atribuiri, vezi N. A. Ursu, *Paternitatea lui Alexandru Amiras asupra „cronicii anonime” a Moldovei de la 1661 până la 1729*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A. D. Xenopol»”, XXXIII, 1996, p. 159–174 (republicat în volumul autorului *Contribuţii la istoria literaturii române*, Iaşi, 1997, p. 160–182; trimiterile în continuare pentru acest studiu se vor face la paginile volumului) şi Alexandru Mareş, *Despre paternitatea* ***Cronicii anonime a Moldovei (1661–1729)*** în LR, LX, 2011, nr. 2, p. 231–243**.**

[9] Trimiterile se fac la paginile ediţiei publicate de Dan Simonescu în 1975: *Cronica anonimă a Moldovei 1661–1729 (Pseudo-Amiras)*.

[10] Cf. *în tătă una vreme* „întotdeauna”, înregistrată în secolul trecut într-un punct din nord-vestul judeţului Neamţ (V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar dialectal*, [Bucureşti 1961], p. 81).

[11] În exemplele care urmează, I reprezintă sigla pentru *Istoria lui Schinder*, trimiterile indicând paginile ediţiei îngrijite de Ion C. Chiţimia şi Dan Simonescu, iar C este sigla pentru *Cronica anonimă a Moldovei*, ediţie Dan Simonescu.

BDD-A447 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:44 UTC)

alai s.n. „cortegiu plin de fast”: „au triimăs alaiu mari di au luat pi Skinder” (I, p. 331; cf. şi 342) – „şi l-au cinstit Mihai vodă trimiţând înaintea lui... boiari mari şi cu alaiu petrecându-l” (C. p. 88; cf. şi p. 122);

a se apuca vb. I „a se angaja”: „Şi iar l-au mai întrebat: nu s-a apuca să slujască la dânşii” (I, p. 329), „Şi s-au apucat slugă gramaticului cilui mari a vamişului” (I, p. 330) – „Apucându-să ei să facă un ardz precum au priimit 4000 de oameni den raiaoa Moldovii...” (C. p. 93), „apucându-ne noi să dăm mării<i> sale... alâm îndoit pe bucatele noastre” (C. p. 153), „şi noi ne-am apucat că de om păşi cât de puţin afar den hotarul acestui zapis, măria sa ... să aibă a ne goni dobitoacele” (C. p. 155)[12];

bişug s.n. „belşug”: „s-au dus în Ţara Leşască, auzind că esti bişug di pâini” (I, p. 332) – „Fost-au şi peste vară... ploi foarte multe şi bişug în toate” (C. p. 142; cf. şi p. 106);

chirie s.f. „sumă plătită pentru transport”: „Mă rog luoaţi-mă şi pre mini că voi plăti chirie” (I, p. 342) – „Şi nice lăcuitorilor ţării cu pagubă nu li-au fostu de trécirea acestor paşi, că şi chiriile lor şi conacele lor tot cu bani au plătit Grigorie vodă” (C, p. 148);

ciohodar s.m. „cămăraş”: „Şi au găsit pi un ciohodar şi i-au dat o mii de galbini” (I, p. 339) – „Şi nice pe Enache aga nime nu l-au cunoscut, ... învălit turceşte, ca ciohodarii” (C, p. 122);

de iznoavă loc. adv. „din nou, iarăşi”: „au venit tatăl său de iznoavă înainte lui” (I, p. 345) – „Iară a doa dzi diminiaţa, de iznoavă viind altă scrisoare de la acel mai sus pomenit boiariu” (C, p. 78);

divan s.n. „consiliu cu atribuţii politice, administrative şi juridice prezidat de şeful statului”: „Atunce au făcut împăratu divan mari” (I, p. 331) – „agiuns-am cu rugăminte la divanul mării<i> sale hanului” (C, p. 152);

hac s.n. „plată, impozit”: „nu s-a apuca să slujască la dânşii, să-i dè hac” (I, p. 329; cf. şi p. 330) – „Şi ei să plătiască hacul pământului, cât li s-a orânduit” (C, p. 149);

harem s.n. „parte a casei unui musulman, mai ales a seraiului unui demnitar otoman, rezervată cadânelor; totalitatea cadânelor unui musulman poligam”: „Omule, disară să vii la mini să mergim la harim” (I, p. 334; cf. şi p. 337) – „iară agârlicul lui cu fiiu-său şi haremul i-au vinit pe de ceasta parte de Prut” (C, p. 148);

într-acest(a) chip loc. adv. „astfel”: „şi s-au făcut judecata acilor pasiri într-acista chip” (I, p. 332; cf. şi p. 331, 335) – „Într-acesta chip ni-am legat toţi cu toţii” (C, p. 155; cf. şi p. 146, 151)[13];

legătură s.f. „înţelegere, învoială”: „Şi făcând aciastă legătură, au ieşit la bătaie” (I, p. 340; cf. şi p. 339) – „Însă legătura au fost ca să vie toţi boiarii moldoveni încoace, în ţară” (C, p. 62);

[12] Pentru alte exemple, vezi N. A. Ursu, *op. cit.*, p. 171–172.
[13] *Ibidem*, p. 172.

BDD-A447 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:44 UTC)

nagara s.f. „un fel de tobă”: „Şi aşă au început a bate meterhaneoa şi nagaralili” (I, p. 340) – „ades eşiia cu boiarii săi, zăbăvindu-să cu naiuri şi cu nagarale” (C, p. 125);

supărare s.f. folosit la plural în legătură cu verbul *a avea*: „Şi avem supărări di doaă-trii zili” (I, p. 330) – „Boiarii încă lipsindu-să de grijea datoriilor ... şi nice alte supărări având, să afla toţi în linişte” (C, p. 124);

teptil adj. „deghizat, travestit”: „Melixima îndată s-au făcut teptil şi s-au dusu şi è la odaie” (I, p. 343) – „Şi nice pe Enache aga nime nu l-au cunoscut, viind teptil, învălit turceşte, ca ciohodarii” (C, p. 122);

tovarăş s.m. „partener”: „Nu te duce, că eu t[e]-oi luoa tovarăş la marfă” (I, p. 330) – „Iară beiu Mărzia să fie tovarăş, iară la poronci să nu să amiastice” (C, p.85);

vechil s.m. „locţiitor, reprezentant, purtător de cuvânt al unui suveran”: „Bărbat să-ţ iei vechil împărăţâiei” (I, p. 345) – „numai unde le vor arăta vechilii domnului” (C, p. 149; cf. şi p. 155);

zăiefet s.n. „petrecere”: „au poroncit împăratul ca să facă zăefit mari, pentru naştiri cuconului său” (I, p. 343; cf. şi p. 344) – „strângând Grigore vodă la Fumoasa pe toţi boiarii... li-au făcut domnul un zăefet prea frumos” (C, p. 147).

4. Apropierea pe care o stabilesc particularităţile lingvistice semnalate între cele două scrieri nu poate fi întâmplătoare. Alexandru Amiras ştia turceşte, prin urmare, ar fi putut asigura, fără nici o dificultate traducerea în română a acestei povestiri orientale. Prin legăturile pe care şi le crease în mediile turceşti şi tătărăşti din Bugeac, el avea, totodată, posibilitatea să procure versiunea turcească a scrierii respective. În plus, pe lângă elementele lexicale şi gramaticale semnalate, în traducerea românească găsim încă un indiciu care îi susţine paternitatea. În titlul *Istoriei lui Schinder* din ms. rom. 1210 se specifică că „scrierea s-au tălmăcit de pe limba turcească pe limbă rumânească <spre> înţălegire a tuturor” (f. 2^{r}). Or, aceeaşi finalitate este atribuită în textul cronici traducerii pe care Amiras o face firmanului împărătesc primit de Grigore Ghica în 1729: „scos pe moldovenie... întru înţălégere a tuturor” (C, p. 144).

În lumina acestor constatări considerăm că traducerea *Istoriei lui Schinder* poate fi atribuită lui Alexandru Amiras. Ea s-a efectuat foarte probabil în prima jumătate a secolului al XVIII-lea sau curând după 1750, ţinând seama că ultima atestare a autorului ar putea să dateze din 1754[14]. Faptul că versiunile manuscrise cunoscute nu urcă în timp mai sus de 1791 nu poate constitui un obstacol serios în calea paternităţii pe care o susţinem. În literatura română veche sunt cunoscute destule scrieri care ne-au parvenit la distanţe apreciabile de data făuririi lor, distanţe care variază de la câteva decenii (vezi *Letopiseţul Ţării Moldovei* al lui Miron Costin, alcătuit în 1675, a cărui primă copie, ca vechime, datează din

[14] Vezi articolul nostru *Despre paternitatea* ***Cronicii anonime a Moldovei (1661–1729)***, p. 235–236.

BDD-A447 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:44 UTC)

1710)[15] şi până la aproape un secol şi jumătate (cazul *Istoriilor* lui Herodot, traduse între 1668 şi 1670, şi păstrate într-un singur manuscris din 1816, copiat după un izvod, astăzi pierdut, din 1746)[16].

QUI A TRADUIT L'*HISTOIRE DE SKINDER?*

(Résumé)

L'auteur estime que l'*Histoire de Skinder* a été traduite du turc en roumain par Alexandre Amiras, l'écrivain présumé d'une *Cronique de la Moldavie* pour les années 1661–1729. Les traits linguistiques communs à ces deux textes représentent le support de cette paternité.

Cuvinte-cheie: paternitate, *Istoria lui Schinder*, *Cronica anonimă a Moldovei (1661–1729)*, Alexandru Amiras.

Mots-clés: paternité, *Histoire de Skinder, Cronique anonyme de la Moldavie (1661–1729)*, Alexandre Amiras.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti",
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

[15] Miron Costin, *Opere*. Ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice şi glosar de P. P. Panaitescu, [Bucureşti], 1958, p. 337,

[16] Herodot, *Istorii*. Ediție îngrijită de Liviu Onu şi Lucia Şapcaliu. Prefață, studiu filologic, note, glosar de Liviu Onu. Indice de Lucia Şapcaliu, Bucureşti, 1984, p. XI şi XIII.

BDD-A447 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:44 UTC)